

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

ստանձնել և տարածել նյութը ցանկացած մեդիայով կամ կրիչով
մեղադրվել կամ օգտագործել առկա նյութը առեղծված համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՈՑԻԱԼ. ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԼՈՒՍԱՆՈՐՈՒԹԵԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԿՈՄԻՍԱՐԻԱՏ

Պրոպագանդայի բաժնի իրականացման համար

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱՆՈՒԹՅԱՆ

ՄԱՆՈՒԿ ԱԲԵՂԵԱՆ

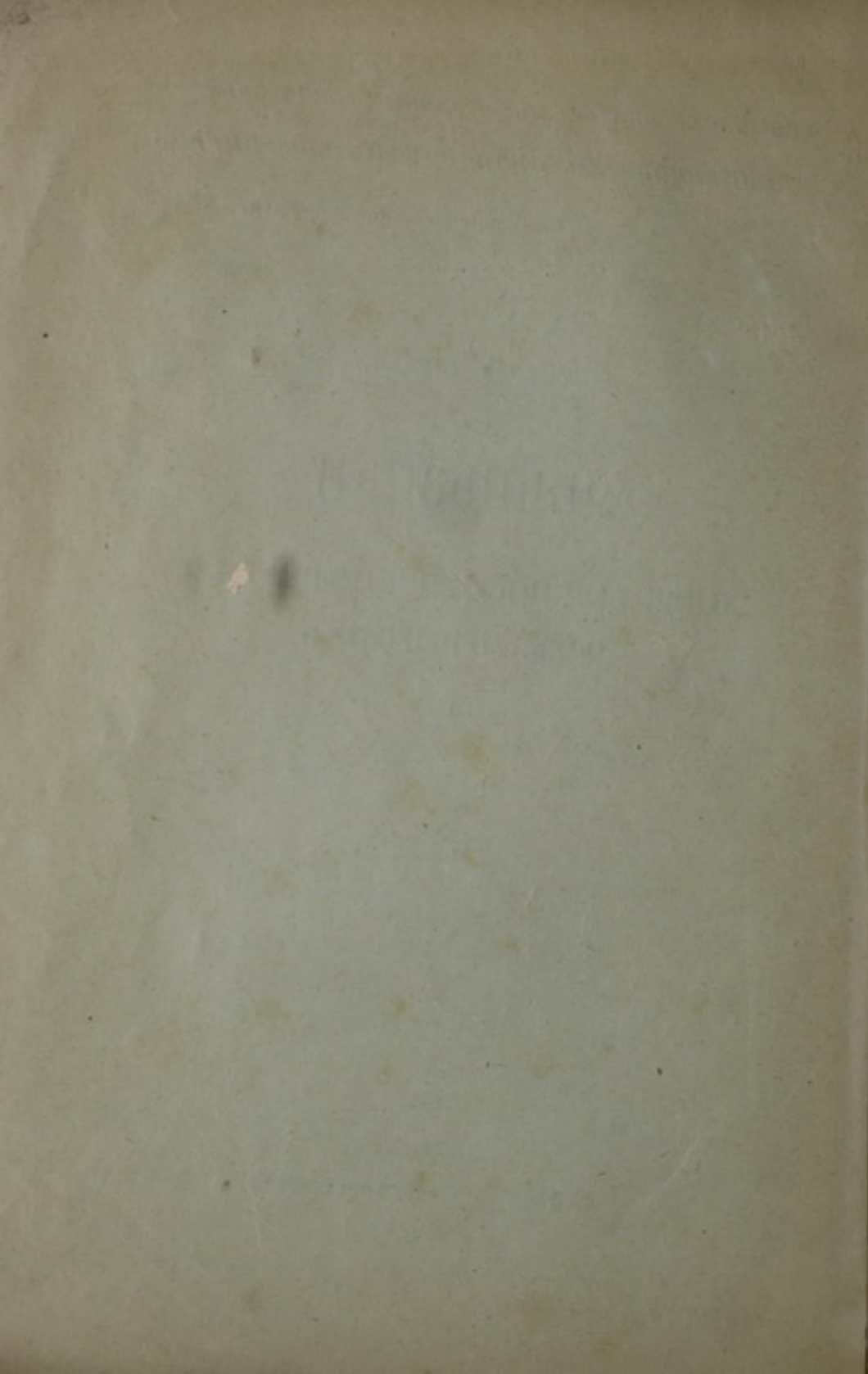
ԶԵԿՈՒՑՈՒՄ

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ
ՌԵՖԵՐԱՏԻ ՄԱՍԻՆ

ԵԶՄԱՆՈՒՄ

Գրական Ռեպուբլիկայի Տպարան

1921

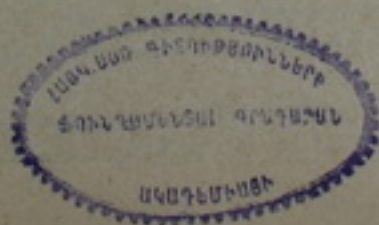
Հրատարակելով ընկ. Մ. Արեղեանի թեղիաները, հայոց լեզւի ուղղագրութեան սեփորմի մասին Լուսաւորութեան ժողովրդական Կոմիտեի ատար նպատակ չունի կանխել սեփորմի կոնկրետ բովանդակութիւնը: Կոմիտեի ատարի ցանկութիւնն է միայն հրատարակական բրնձութեան նիւթ դարձնել զեկեղեցիի դիտողութիւններն ու առաջարկները:

Լուսաւորական նպատակի և կիրարկման միջոցների տեսակէտից ուղղագրութեան հարցը քաղաքական հարց է, և հայ լեզւի ուղղագրութեան սեփորմի խնդիրը Հայաստանի յեղափոխական իշխանութեան հերթական խնդիրներից մինքն: Մեր օրերին այդ խնդիրը ընտելեան չի գրում սկզբունքի տեսակէտից: Ըստ որում սեփորմի պահանջն արդէն իսկ հասունութեան վկայագիր ունի Հայաստանի աշխատաւոր բազմութեան կողմից: Ռեֆորմի խնդիրը կարօտ է միայն տեխնիկական մշակման: Անհրաժեշտ է նիշել խնդրի լուծման համապարհները, ցոյց տալ սեփորմի գործնական եղանակները:

Այդ ուղղութեամբ է, որ կը կամենայինք դեռ լրացել հայ լեզւի մշակների, առանձնապէս մասաների լուսաւորութեան դործով մտահոգւածների, խօսքը, ու կըշառել նաև բոլոր նրանց առաջարկները, որոնք զիտողութիւններ կարող էին անել զբաղեցնող խնդրի մասին:

ՀՈՒՍԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ԺՈՂ. ԿՈՄԻՏԵՐԻԱՏ

Հիշող
565

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒԻ

ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՌԵՖՈՐՄԻ ՄԱՍԻՆ՝*)

Ա. ԱՆԵԼԻՔ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԸ.

Ընդհանուր սկզբունքներ.—1. Ուղղագրութեան բարեփոխութիւնը պէտք է հիմնւի զպրոցական—գրական արտասանութեան վրայ և գրութիւնը մօտեցւի արտասանութեանը. 2. Փոփոխութիւնը պէտք է այնպէս լինի, որ բացառութիւններ չմնան և, ըստ կարելւոյն, քիչ բառերի գրութիւնը տարբերւի եղածից. 3. Փոփոխութիւնը պէտք է հիմնաւորւած լինի հնչարանական տեսակէտով և պատմականօրէն, միաժամանակ և, ըստ կարելւոյն, բաւարարութիւն տայ զաւտական արտասանութեանը:

1. ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ.

Օ և է տառերը զուրս ձգել այբբենարանից և ամեն զէպքում օ և է հնչիւններն արտայայտել ու և է տառերով, որոնց անունները պէտք արտասանել ոչ թէ իբրեւ վո և յե երկտառ վանկեր, այլ սկզբնական ձևով իբրեւ օ և է պարզ ձայնաւորներ:

1. Ո և Ե տառերը բոլոր բառերի մէջ, առանց բացառութեան, այժմ գրական լեզւի մէջ պահոււմ են իրենց սկզբնական բաց ու կարճ օ և է հնչիւնները: Այդ տառերի ուղղագրութիւնը ենթակայ չի եղել փոփոխութեան, և այժմ էլ զրանց գրութեան մէջ փոփոխութիւն մտցնելու համար՝ ոչ մի հնչարանական և պատմական հիմունք չունենք: Օ և է տառերն, ընդհանրապէս, թէ հնչարանական և թէ գրութեան կողմից ենթակայ են եղել փոփոխութեան և մասամբ նոյն իսկ արդիւնք են այդ փոփոխութեան: Այն է՝

ա) Սկզբնական աւ (=av) երկրարբառը դարձել է երկար ու փակ օ պարզ ձայնաւոր, տարբեր հին կարճ ու բաց

*) Տես նոյն հեղինակի յօդուածը «Մեր ուղղագրութեան մասին», Արարատ ամսագիր 1913 թ. № 11 և 12:

ինչպէս գտնուած են ձեռագիրների մէջ՝ մեկ, զմեք, գեր, ծակու-
կեմ, տերութիւն, բե, երեւ և այլն: Այսպիսի բառերը եւ—ով գրելով,
լոկ հին ուղղագրութիւնն ենք վերականգնած լինում:

Բայերի վերջաւորութիւնների մէջ՝ ասե, ասեք, ասեւ, և տա-
ւոր փոխանակած է և+յ միութեան իրրև ասել, ասելք, ասելք
(ինչպէս զարմանալ, զարմանալք, զարմանալք ձեւերի մէջ) տաւոր:
Այժմ սակայն, հնչափոխութեամբ, վերջաւորութեան այս յ տառն
այլ ևս չի արտասանուած. բայց մինչդեռ՝ արտասանութեանը
հետեւելով՝ գրում ենք տառնց յ տառի՝ զարմանալ, զարմանալք,
նոյն ձեւերը ուրիշ բայերի համար՝ գրում ենք ասեք=ասելք,
ասեւ=ասելք, թէպէտ և արտասանուած ենք տառնց յ-ի՝ ասեք,
ասեւ: Բնականաբար այս ստուգարանօրէն անյարիր գրութիւն-
ները միակերպութեան վերածելով՝ պէտք է միշտ տառնց չար-
տասանուող յ տառի գրել՝ զարմանալ, ասե, ասելք, ասեւ: Այսպէս
և օժանդակ բայը միակերպ է տառով՝ եմ, ես, ե, ենք, եք, են,
եր, և ոչ յոգնակի երկրորդ գէմքը էք=եյք, և անցեալ անկատար
եզակի երրորդ գէմքը էք=եյք, քանի որ այժմ է տառն այլ ևս
եյ միութեանը չի փոխանակուած, այլ հնչիւնով պարզապէս նոյ-
նացել է և տառի հետ:

Այս օժանդակ բայի անցեալ անկատար ժամանակը հին
ուղղագրութեամբ գրել է՝ եի, եիք, եաք, եիք, եիմ, ինչպէս կա-
րելի է տեսնել շատ ձեռագիրների մէջ: Յետագայում այս երկու
ձայնաւորի մէջ յօրանջը (hiatus) վերացել է, ինչ որ յատուկ է
մեր նոր լեզուին, և երկու ձայնաւորների մէջ մտել է յ կիսաձայ-
նը, իրրև եյի, եյիք, եյաք, եյիք, եյիմ. բայց որովհետեւ հին ուղ-
ղագրութեամբ եյ=է, ուստի առաջ է եկել միջնադարեան եի,
եիք, եիք և այլն գրութիւնները: Այս վերջին միջնադարեան
գրութեան ձեւն այժմ այլ ևս համապատասխան չէ մեր արտա-
սանութեանը, որովհետեւ այժմ է=եյ չէ, որ եյի գրելու փոխանակ
եի գրենք. ուստի պիտի վերադառնալ հին ուղղագրութեանը,
միայն, քանի որ յօրանջը վերացել է, պէտք է գրել եյի, եյիք, եյիմ,
եյիք, եյիմ ձեւով, ինչպէս որ յաճախ գրում են ուղղագրութիւն
չսովորողները:

Քրիստոնեութիւն, նրեակամ և նման բառերի գրութեան մէջ
ևս է տաւոր հաւասար է և+յ. գրանք կազմուած են քրիստոնեայ,
հրեայ ձեւերից. որոնց վերջի եայ վանկի ա ձայնաւորը կորչում
է, ինչպէս՝ սովորաբար լինում է, երբ շեշտն անցնում է յաջորդ
վանկին, և կազմուած են՝ քրիստոնեյութիւն, նրեյակամ. և որովհե-
տեւ հին ուղղագրութեամբ եյ միութեանը փոխանակուած է և
տաւոր, ուստի առաջ են եկել քրիստոնէութիւն, հրէական գրու-

թիւները Այժմ սակայն, քանի որ և տառն այլ ևս չի փոխանակում ել միութեանը, ուստի պէտք է գրել քրիստոնեայութիւն, հրեայական, այսինքն բառակազմութեան մասնակ պահել քրիստոնեայ, հրեայ բառերի յ տառը, որ և արտասանում ենք, ինչպէս ծառայ արտասանում ենք ծառա, բայց ծառայութիւն, ծառայական: Նոյնպէս՝ մարդարեւական և նմանները գրել՝ մարդարեւական, բոլեւական և այլն:

2. Գործնականորէն աւելի նպատակայարմար է օ և է տառերի փոխանակ ու և և գրել, քան ընդհակառակն. որովհետեւ օ և է տառերով գրուող բառերի թիւը սահմանափակ է (անգործածական կամ սակաւ պատահող բառերն էլ առած, օ-ով գրւում են ընդամենը մօտ 120 արմատ, իսկ է-ով մօտ 100), մինչդեռ ո-ով գրուող բառերը հազարներով են, և աւելի ևս է-ով գրուող բառերը: Այս թիւն աւելի մեծ անում է ո-ի համար՝ սրգ, բոբգ, քց, ուտ, ւոբ, և այլ անանցներով և մանաւանդ գործիական հոլովի ու վերջաւորութեամբ, որ թէ գոյականների և թէ անորոշ դերբայի վրայ է գրւում (տնով, տեսնելով). իսկ է-ի համար յոգնակի թիւ և անորոշ դերբայի վերջաւորութիւններով (տներ, տների, տներից և այլն. տեսնել, տեսնելու, տեսնելով): Հասկանալի է, որ մի քանի տասնեակ բառերի ուղղագրութիւնը փոխելու տեղ՝ կարելի չէ հազարաւոր բառերի ուղղագրութիւնը շուտ առ և գրանով ոչ միայն արդի գրագէտ սերնդին շատ աւելի մեծ դժւարութիւն պատճառել՝ թողնելու իր սովորական գրութեան ձևը, այլ և նոր սովորող գրագէտներին պատճառ լինել կարելու հին ուղղագրութիւնից կամ դժւարութեամբ կարդալու հին գրքերը և կամ այն հայերէն գրւածքները, որոնց մէջ կը պահի հին ուղղագրութիւնը: Մինչդեռ ո-ի և է-ի տեղ՝ օ և է գրելը խիստ զգալի փոփոխութիւն կը մտցնի մեր ուղղագրութեան մէջ, օ-ի տեղ ու գրելը և է-ի տեղ է գրելը, ընդհակառակն, բառերի մէջ գրեթէ աննկատելի կանցնի. որովհետեւ այժմ էլ բաւական թիւով այդպիսի բառեր ու-ով և է-ով են գրւում, փոխանակ օ-ով և է-ով գրելու: Այսպէս առանձնապէս դժւարութիւն չի պատճառել գրել՝ ակոս, աղոթք, ամոթ, անոթ, արուս, արուր, բոթ, գործոն, գոտի, դրոշ, զրոսանք, զորք, թոթափել, խոսք, ծանոթ, ծղոտ, կարոտ, կրոն, կռիկ, հոնկ, մոտ, մոր, շոշափել, պաշտոն, սոսի, տոթ, տոն, ցող, քող, և այլն. և կամ՝ աղետ, աղես, ասպարեղ, թեպետ, ժապաւեն, կետ, խեծ, հանդես, հրաւեր, ձեթ, շեկ, պատենեշ, պարեն, պարտեղ, ստեղ և այլն:

Կան մարդիկ, որոնք աւելի յարմար են համարում ո և է.

տառերի տեղ օ և Է դրել, այդպիսիները ոչ միայն մեր լեզուի հնչափոխութիւնը և մեր ուղղագրութեան պատմական զարգացումը նկատի չունեն, այլ և վերևում յիշած հանգամանքը. այն է՝ գործնական չէ մի քանի տառնակ բառերի ուղղագրութիւնը փոխելու տեղ՝ հաղարաւոր բառերի ուղղագրութիւնը փոխել։ Այդպիսիները ելակէտ ունեն միայն օ-ով և Է-ով սկսող բառերը։

Եւ իսկապէս, արդէն գրագէտ մարդկանց համար, որոնք վարժուել են բառի սկզբում և տառը վն և Է տառը յն վանկ կարգալու, բաւական զժառ կը լինի օ-ով սկսող բառերը և-ով գրւած տեսնել և օ (և ոչ վն) կարգալ, իսկ Է-ով սկսող բառերը Է-ով գրւած տեսնել և Է (և ոչ յն) կարգալ։ Այս դժւարութիւնը, սակայն, շատ հեշտ յաղթահարելի է. որովհետեւ նախ՝ բառերի սկզբում, ինչպէս ներքևում կը քաջատրի, վն և յն վանկերը բարեփոխած ուղղագրութեամբ ոչ թէ լոկ և և Է տառերով պիտի՝ նշանագրւեն, այլ վն և յն ձևով (վոտ, վոր, յերկու, յերկար)։ ապա՝ որ գլխաւորն է, օ և Է տառերով սկսող բառերը շատ քիչ են։ Օ-ով սկսուած են, մի քանի անգործածական բառեր գուրս թողած, ընդամենը ԲԱՍԹ ԲԱՍ, իսկ Է-ով սկսուած են, օժանդակ բայը (որի մասին վերևում բացատրուց) և դաւառական բառերն էլ առած, ընդամենը տասը բառ՝ Է (որից՝ էակ, էի, էիր և այլն), էգ, էշ, էջ, էլ, էգուց, էրիկ (ծագած՝ այլ, այգուց, այրիկ բառերից), է՞ր, է՞ն, էժան (փոխանակ ածան ձևի)։ Արդ եթէ արդի գրագէտը գրում է ով, ովկիսոնոս, ովսանցա, ովազիս և բառի սկզբում և տառը կարգում է ոչ իրրև վն, այլ իրրև օ, նա պէտք է կարողանայ մի քսան բառ էլ նոր վարժուել այդպէս կարգալու, ողնել, ոգոստոս, ոգուտ, ոդ, ոթեան, օժանդակ, օժիտ, օժել, օձ, օդի, օշարակ, օտար, օր, օրէնք, օրիորդ, օրոր, օդ (կան գրողներ՝ ոգակ, օրորան), օրհնել, օճառ։ Նոյնպէս՝ և, ևյակ, ևդ, ևգուց, ևլ, ևշ, ևջ։ Այսպիսի մի երեսուն բառի նոր գծագրութեանն աւելի շուտ կը վարժուի մեր աչքն ու ձեռքը, քան տասնեակ հաղարաւոր բառերի կերպարանափոխ եղած ուղղագրութեանը, ինչպէս են՝ սօլօրէլօլ, բօրբօրվէլ, իօտօրէլօլ, կօտօրէլ, ձօրէրօլ, մօլօրէլօլ, խօրտակէլօլ, բօլօրօվին, բօցէրօլ, բօգօբէլօլ, գօվէլի, գօրծէլ և այլն և այլն, որոնց ուղղագրութիւնը փոխելու ոչ մի հիմք չունենք, ոչ հնչաբանական ու պատմական տեսակէտներով և ոչ էլ գործնականօրէն։ 1850 և 1870-ական թւականներից սկսած արևմտեան և արևելեան աշխարհաբարձիւրի համար էլ եղել են անհատական փորձեր մեր ուղղագրութիւնը դիւրացնելու և և օ, և Է և Է տառերի նկատմամբ, բայց այդ փորձերն անյաջող են անցել միայն նրա համար, որ օ և Է տառերն են ընդունել և ոչ ընդհակառակն, թէ չէ՝ բառերի

մէջ գտնէ այդ փոփոխութիւնը հնչափաւոր կընդհանրանար և մենք կը գրէինք՝ ամթթ, տոթ և այլն:

3. Կան բարբառներ. որոնց մէջ և և և տառերը չեն պահել իրենց սկզբնական պարզ ու մաքուր հնչիւնները, ինչպէս ուրիշ բարբառների և գրական լեզուի մէջ է, այլ մի հնչափոխութեամբ, որ յատուկ է և ուրիշ լեզուներին, և և և ձայնաւորները սկզբից ստանալով, առաջինը՝ բաղաձայնական ու ձայնաւորը, իսկ երկրորդը՝ յկիսաձայնը, երկրաբարառային բնոյթ են ստացել. նոր, մեր չեն արտասանուում իրեն ռօr, ւօr, այլ իրեն նօr, միօr: Երբեմն գրական լեզուի մէջ էլ կան մարդիկ, որ պահում են իրենց մայրենի բարբառի այս արտասանութիւնը: Արդ, ուղղագրութեան վերափոխման ժամանակ պահելով և և և տառերը, մենք ըստ կարելւոյ՝ բաւարարութիւն տւած կը լինենք այդ բարբառների մէջ տեղի ունեցած հնչափոխութեանը՝ օ=ուօ, և=ւե, բացի այն բառերից, որոնց մէջ օ, և տառերի փոխանակ և, և պէտք է գրել: Բայց և և և տառերով գրուող հազարաւոր բառերի դիմաց, այդպիսի բառերի թիւը չափազանց փոքր է, քանի որ օ և և տառերով գրուող բառերի կէսից աւելին զուտ գրական բառեր են և անպայման չկան այդ բարբառներում, ինչպէս են՝ աղօտ, արտօնութիւն, զործօն, զօշաքաղ, թօթափել, թօշնել և այլն. ապաւէն, հէն, սէզ, սէզ և այլն: Այդպիսի բարբառների մարդիկ չպէտք է անշուշտ պահանջեն, որ մի քանի տասնեակ բառերի համար, որ նրանք իրենց բարբառում տարբեր ձևով են արտասանում, մեր ուղղագրութեան մէջ ոչ մի բարեփոխութիւն չմտնի օ և և տառերի նկատմամբ. մանաւանդ որ չպէտք է մոռանալ, որ և և և տառերով գրուող հազարաւոր բառեր, յատկապէս գրաբարից առած գրական լեզուի բառերը, ամենքս էլ միակերպ ենք արտասանում:

II. ԱՌԱՋԱԿՈՒԹԻՒՆ.

Վ. հնչիւնն ամեն դէպքում գրել միայն Վ տառով:

Մեր գրական լեզուի մէջ ունենք միայն մի Վ բաղաձայն հնչիւն, որ ձագել է՝

1. Հին Վ բաղաձայնից, որ անփոփոխ հասել է մեզ, ինչպէս Վազել, ծով բառերի մէջ.

2. Հին բաղաձայնական ւ ձայնաւորից, որով կազմել են աւ (=au), եւ (=eu) երկրաբարառները, որոնք այժմ դարձել են օ=ո (=o) և իւ (=yu). ուրիշ բառերի մէջ, սակայն, այդ ւ տառն ամենայն հաւանականութեամբ արտասանել է Վ տառին շատ մօտիկ, մինչև որ այժմ բոլորովին նոյնացել է Վ-ի հետ, և

մենք այժմ աւագակ և կու բառերի մէջ ւ տառը բոլորովին նոյն ձեռով էնք արտասանում, ինչ որ վ տառը վաղել, կու վ բառերի մէջ:

3. Հին ու ձայնաւորից՝ զուարթ, նուէր և նման բառերի մէջ, որոնց մէջ ու ձայնաւորը նախ իրրեւ բաղաձայնական ւ ձայնաւոր է արտասանել՝ զւարթ, նուէր, ապա այժմ իրրեւ վ բաղաձայն, այնպէս որ զրւարթ, նուէր բառերի մէջ նոյն վ հնչիւնն ենք լսում, ինչ որ՝ վարդ, վեր բառերի մէջ:

4. Բառերի սկզբում ու ձայնաւորից առաջ աւելացած բաղաձայնական ւ (=ու=ս) ձայնաւորից, որ մի քանի բարբառների մէջ պահում է իր այս հնչիւնը եւս, որ արտասանում են իրրեւ ւոտ, ւոր (=uot, uor), իսկ ուրիշ բարբառների և գրական լեզուի մէջ դարձել է պարզապէս վ, և այդ բառերն արտասանում ենք իրրեւ վոտ, վոր (=vot, vor):

Մի անգամ որ հին վ բաղաձայնի հնչիւնն անփոփոխ է մնացել և հին ու ձայնաւորը և բաղաձայնական ւ ձայնաւորը որոշ ղէպքերում դարձել են վ բաղաձայն, այս վերջինով և պէտք է փոխանակենք զրանք, և պէտք է գրենք՝ ավագ, կավ, բիվ, բվիկ, վվար և այլն. այսպէս և բառերի սկզբում աւելացած վ բաղաձայնը պէտք է գրել՝ վոտ, վոր, վոսկի և այլն, ինչպէս որ գրում ենք վոմակ, Այս հնչափոխութիւնը բաւական հին է, և ձեռագիրների ու արձանագրութիւնների մէջ արդէն գտնում ենք ւ-ի և ու-ի տեղ վ գրած (ու-ի տեղ աւելի ւ գրած, այսինքն ու-ի հնչափոխութեան առաջին շրջանի արտասանութեան համեմատ, երբ ու ձայնաւորը զեւ բաղաձայնական ւ ձայնաւոր է միայն դարձած եզել): Այժմ միայն պէտք է ընդհանրացնել բիվ, վվար և նման գրութիւնները:

Աւելի զժաւարութիւն կը պատճառի բառերի սկզբում ու-ից առաջ վ աւելացնելը, ինչպէս և ե-ից առաջ յ աւելացնել, որովհետեւ բարբառների մեծ մասի մէջ այս ղէպքում ո և ե հնչիւններից առաջ վ կամ յ չի աւելանում և ոլորել, որոտալ, երկու, եկար արտասանում են ինչպէս olarel, orotal, erku, ekar. բայց և այնպէս, քանի որ գրական լեզուի մէջ արտասանում ենք վոլորել, վորոտալ, յերկու, յեկար, այսպէս և պէտք է գրել: Այս ձեռով մենք շատ չենք հեռանալ հին գրութիւնից: Բացի այդ՝ նոր ուղղագրութեանը վարժածները, հին գրքերի մէջ և կամ հին ուղղագրութեանը նոր գրքերի մէջ տեսնելով որոտալ, ոլորել, ոլորմի, կամ երկու, եկար և այլն գրութիւնները, կը կարգան որոտալ, օլորել, օլորմի, երկու, եկար. և այդպիսով նրանք միայն պահած կը լինեն հին արտասանութիւնը, որ և յատուկ է բարբառների մեծ մասին, ուստի և հասկանալի գրեթէ ամենքին: Արարատեան

բարրաւոր մէջ, ինչպէս ընդէկ երեւոյցներէ լեզուի մէջ, միավանկ-
ները միշտ վ և յ հնչիւնով են արտասանուում՝ վոթ, վողր, վողջ,
վոչ, վոտ, վոր, վորբ, վորդ, վորձ, յեա, յեզ, յեկ, Վ—ով ենք ար-
տասանում միշտ նաև բուն գրական բառերը՝ վողի, վողորել,
վողկոյզ, վողնաշար, վողորկ, վողորել, վոճ, վորոշել, վոսթա, վոստ,
վոստան, վորկոր, վորովայն, վորոգայթ, վորմ, վորջ, և այլն։
Ո—ով սկսուող բառերի թիւը մօտ 85—է։

Մանօր. 1. և նշանագիրն, իրեն սղագրութեան նշան, կարե-
լի է պահել փոխանակ եւ կամ յեւ գրելու։

Մանօր. 2. Կը և չը մասնիկներէց յատոյ վ և յ չպէտք է
գրել, այլ ուղղագրութիւնը պահել այժմեանը, որ ար-
տասանութեան համեմատ է՝ կ'երևայ, չ'երևայ, չ'եղաւ,
կ'սլորի, չ'սլորեց և այլն։

III. ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ.

Յ տառը պահել միայն կիսաձայն ի (ն) հնչիւնի համար,
ինչպէս միայն եզել է այդ տառի հնչիւնը սկզբնապէս և
այժմ էլ արտասանում ենք ա և ո ձայնաւորներից յետոյ,
ինչպէս՝ հրամայական, գոյական բառերի մէջ։ Այդ տա-
ռի անունը պէտք է արտասանել ոչ թէ իրեն նի երկտառ
վանկ, այլ իրեն ի, ն, կէս ի ձայնաւոր։ Ըստ այսմ՝

1. Բառերի վերջում ա և ո ձայնաւորներից յետոյ գրուող
անձայն՝ յ տառը դուրս ձգել՝ ծառա, ներքո։
2. Բառերի սկզբում հազագային յ տառի փոխանակ գրել ձ
տառը՝ նստակ, ցամաք, փոխանակ յատակ, յարմար գրելու։

Կիսաձայն յ (≡ն, ի) տառը իր սկզբնական հնչիւնը պահել
է միայն բառերի մէջ ա և ո ձայնաւորներից յետոյ և մի քանի
միավանկ բառերի վերջում, ինչպէս՝ պայծառ, ծառայական, հայ,
խոյ։ Բառերի վերջում այդ հնչիւնը այլ ևս չի արտասանուում և
ընականաբար պէտք է գրել՝ ծառա, կը գնա, ներքո, ինչպէս
գրում ենք՝ նա, ապա, քո, այն։

Բառերի սկզբում գրական լեզուի, ինչպէս և շատ բարբառ-
ների մէջ, յ կիսաձայնը կամ դուրս է ընկել, կամ մեծ մասամբ
նոյնացել է ձ հազագի հետ, որից առաջանում է այս երկու տա-
ռի ուղղագրութեան դժւարութիւնը։ Մի անգամ, որ յ-ին բառերի
սկզբում ն է դարձել, այս վերջին տառով էլ պէտք է գրել այդ-
պիսի բառերը՝ նիսուն, նախախ և այլն. մօտ 100 բառ։ Կան բար-

բառներ, սակայն, որոնց մէջ բառասկզբի յ-երը վերածւել են գրական լեզուից և միւս բարբառներից տարբեր մի նոր տեսակի հազադային հնչիւնի, որ ոմանք գնում են իբրեւ բնորոշ հազադ, աւելի ճիշտ կը լինէր ասել՝ ձայնեղ հազադ, այսինքն՝ նոյն և հնչիւնն է, միայն հետը միացած կոկորդալարերի ձայնը, մինչդեռ մեր սովորական և հնչիւնն անձայն է, այսինքն՝ հետը միացած չունի կոկորդալարերի ձայնը (ինչպէս՝ բ, դ, զ, զ ձայնեղ են, իսկ համապատասխան պ, կ, տ, խ անձայն են)։ Թէպէտ և այս ձայնեղ հազադի ծագումը դեռ ևս քննելի է, թէ արդեօք հին կիսաձայն յ-ից է առաջացել թէ չէ, բայց եթէ ընդունենք նոյն իսկ, թէ դա հին յ-ի հնչափոխութեամբ է առաջ եկել, դարձեալ դա արդիւք չպիտի լինի, որ գրական լեզուի մէջ արդէն և դարձած յ-երը և տառով ևս գրւեն, քանի որ որոշ բարբառների այս ձայնեղ հազադը ոչ թէ հին կիսաձայն յ (=ն, ւ) հնչիւնն է, այլ զուտ բարբառային մի նոր հնչիւն է, և ով որ մանկութիւնից իր մայրենի բարբառից չի վարժւել դրա արտասանութեանը, նա նոյն իսկ դժարութեամբ է կարողանում լսել, ըմբռնել և իւրացնել այդ հնչիւնը։ Գրական լեզուի մէջ կարելի չկայ այս առանձին տեսակի հազադը մտցնելու և կարելի էլ չէ մտցնել։ Բայց եթէ հարկ լինի այս նոր հազադային հնչիւնը նշանագրել, դրա համար պէտք է ծառայի ոչ թէ կիսաձայն յ (=ն, ւ) տառը, այլ բոլորովին նոր մի նշանագիր պէտք է ընդունել։ Գրական լեզուի համար, սակայն, բաւական է մի հազադային հնչիւնի և տառը, և եթէ կան մարդիկ, որ գրական լեզուով խօսելիս, իրենց մայրենի բարբառի ազդեցութեամբ, որոշ թւով բառերի սկզբի հազադը ձայնեղ են արտասանում, այդ ոչ մի ազդեցութիւն պիտի չունենայ մեր ուղղագրութեան վրայ. որովհետեւ նախ՝ դա զուտ բարբառային արտասանութիւն է, ապա՝ այդպիսի բառերի թիւը շատ փոքր է։ քանի որ յ-ով սկսող բառերի կէսից աւելին գրաբարից են անցել աշխարհաբարին և այդ բարբառների մարդիկն էլ այդպիսի բառերը միակերպ անձայն և հազադով են արտասանում՝ հաճախ, հաւաակ, հօշոտել, հօդ, հորդ, հոխորտալ, հոգնակի, հարգարել, հարատե և այլն։ Եւ վերջապէս մեր բաղաձայնների գրութեան մէջ մի սովորական երևոյթ է նոյն կարգի ձայնեղ և անձայն բաղաձայնների միմեանց փոխանակելը, և կոմ կան բարբառներ, որոնց մէջ բ, գ, դ ձայնեղ հնչիւնները արտասանում են իբրեւ ք, գն, դն, ինչպէս Երևանի բարբառի մէջ բաւի արտասանում է իբրեւ bhari, բայց դրա համար հարկ չի լինում բաւի բառի ուղղագրութիւնը փոխելու։ Մենք գրում ենք բաւի, մի բարբառի

մարդ արտասանում է՝ բարի, մի ուրիշ բարբառի մարդ՝ բնարի, մի երրորդը՝ պարի կամ փարի, ինչպէս և կան այդպէս արտասանողներ ևս: Նոյնպէս կը գրենք նիմար, մէկը կարող է արտասանել անձայն ն հագագով, միւսը՝ ձայնեղ հագագով, և այսպիսի գրութիւնը ոչ ոքի համար ոչ մի ուղղագրական դժուարութիւն չի պատճառիլ, քանի որ հագագային ն հնչիւնի համար միայն մի տառ կունենանք և ամեն անգամ էլ հագագային հնչիւնը, լինի ձայնեղ թէ անձայն, այդ մի նշանագրով էլ կարտայայտի:

3. Եւ երկրարբառը՝ սենեակ՝ գրել յա ձևով՝ սենյակ,
4. Եւ երկրարբառը, որ երևում է միայն եօրն և արդեօք բառերի մէջ, գրել յա ձևով՝ յորն, արդյոք,
5. Իւ երկրարբառը՝ արիւն՝ գրել յա ձևով՝ արյուն,
6. Եւ տառից առաջ բառերի սկզբում, երբ աւելանում է յ հնչիւնը, գրել յ տառը, ուրեմն ոչ թէ եզ, եկ, երկար, այլ յեզ, յեկ, յերկար:
7. Ոյ կապակցութիւնը պահել միայն Օյ արտասանութեան համար, ինչպէս լսոյ բառի մէջ. իսկ երբ ույ (=յի) է արտասանում, այսպէս էլ գրել՝ լույս, բույր, որից լուսաւոր, բուրիւր՝ յ տառի կորուստով:

Ոյ կապակցութիւնը սկզբնապէս արտասանել է իբրեւ Օի, զոյս = lois, ույ արտասանութիւնը նոր է. ուղղագրութեան գիւրութեան համար տէքստը է ընդունել այս ույ գրութիւնը:

Իւ երկրարբառը սկզբնապէս եղել է եւ (=eu), բայց յետագայում հնչափոխութեամբ դարձել է իւ (=iu), ուստի և միջին դարերում եւ գրելու տեղ՝ հետեւելով արտասանութեանը՝ գրել են իւ. և արիւն, մեծուրեւն ձևերի փոխանակ առաջ են եկել արիւն, մեծուրիւն, Բայց այս միջնադարեան արտասանութիւնն էլ չի մնացել այժմ, և իւ երկրարբառը այժմ արտասանում ենք ոչ թէ իբրեւ iu, ընկնող երկրարբառ, որի մէջ բաղաձայնի դեր է կատարում u (u) ձայնաւորը, այլ իբրեւ iu, իյ բարձրացող երկբարբառ, որի մէջ բաղաձայնի դեր է կատարում ի (i) ձայնաւորը: Ուստի եթէ միջին դարերում արտասանութեան հիման վրայ եւ ձևի տեղ գրել են իւ, այժմ էլ մեր արտասանութեան հիման վրայ՝ իւ ձևի տեղ կարող ենք գրել յու (=iu). ուրեմն ոչ թէ միջնադարեան գրութեամբ՝ արիւն, այլ արյուն: Նոյնպէս եւ, եւ երկրարբառներն այժմ չենք արտասանում իբրեւ ea, eo, այլ իբրեւ

ia, io, (йа, йо). սենեակ բառն, օրինակ, այլ ևս չենք արտասանում իբրև seniak, այլ իբրև seniak, (сеніак). ուստի պէտք է գրել՝ սենյակ, արդյոք:

Եւ պարզ ձայնաւորը, ինչպէս վերեւում բացատրեց, սկզբից ստացել է բաղաձայնական յ (=і, й) հնչիւնը: Գրական լեզուի մէջ, բառերի միջում, այս հնչափոխութիւնը չի ազդել: Բառերի սկզբում, սակայն, ընդունւած է յի արտասանութիւնը, ուստի պէտք է այսպէս և գրել: Որոշ թւով բառեր հնումը հենց այդպէս գրուել են՝ յեղանակ, յելուզակ, յերկար, յերասան և այլն: Անշուշտ, գրագէտ մարդկանց համար զժամար կը լինի յ-ով սկսող բառերը ն-ով գրւած տեսնել և, ընդհանրապէս, մօտ 100 բառ, որ յ-ով չեն սկսուում, այսպէս գրւած տեսնել: Բայց դա անհրաժեշտ է, եթէ ուզում ենք, որ գրութիւնը մօտեցնի արտասանութեանը և միևնոյն հնչիւնի համար երկու տեսակ գրութիւն չունենանք: Ծառայական, ծառայով, ծառայութիւն, ծառայել բառերի մէջ յա, յո, յու, յի բաղբոյժին նոյն ձևով ենք արտասանում, ինչ որ սենեակ, արդեօք, արխն, եկ բառերի մէջ ևա, եօ, իւ, ե. երկու դէպքում էլ նոյն կիսաձայն յ (=і, й) հնչիւնն է լսուում: Արդ, մի անգամ որ այս յ կիսաձայնն ընդհանրացնում ենք բոլոր դէպքերի համար, այս նկատմամբ մեր ուղղագրութիւնը որոշ միակերպութիւն է ստանում և հեշտանում է. որովհետեւ մի ընդհանուր սխառմամբ կազմուած են՝ ընկնող երկրարբաններ այ, ոյ (=Ой), ույ, էյ, և բարձրացող երկրարբաններ՝ յա, յո, յու, յե, յի. այսինքն յ կիսաձայնը, ինչպէս մի բաղաձայն, նոյն հնչիւնով գրուում է ձայնաւորից և առաջ և յետոյ՝ այ, յա. ոյ, յո. ույ, յու. էյ, յե. Բաւական է միայն, ուրեմն, յ տառի հնչիւնը սովորել և միւս բաղաձայնների նման գրանցել ևս կարելի է վանկ կազմել առանց զժամարութեան և առանց սխալելու: Թէ չէ՝ մի դէպքի համար եա, իւ և այլն պահելով, միւս դէպքի համար՝ յա, յու, չի վերանալ ուղղագրական սխալն այս մասում և ծառայական, ծառայութիւն և այլն կարող են գրել՝ ծառահական, ծառահութիւն, ինչպէս և երբեմն գրում են ուղղագրութեան անվարժները:

8. Եւ (=է) տառից յետոյ, երբ ձայնաւոր է դալիս, գրել յ կիսաձայնը, ինչպէս էյի, էյիւ, էյինք և այլն. էյակ, մարդարեւական, մարդարեւութիւն, բոպեյով, բոպեյական և այլն:
9. Եւ բայի միավանկ ձևերը (եմ, էա, ե, ենք, եք, են), երբ իբրև վերջադար բառ միանում են ձայնաւորով վերջացած նախորդ բառին, պէտք է գրել յեմ, յես, յե, յենք, յեք, յեն ձևով, ինչպէս՝ ծառան յեմ, գիւղացի յես և այլն:

Անհասարակ մեր նոր լեզուի ընդհանուր յատկութիւնն է, որ միևնոյն բառի մէջ երկու ձայնաւոր իրար չեն յաջորդում յօրանջով (hiatus). երկու ձայնաւորի մէջ մտնում է յ կիսաձայնը. այսպէս միշտ ա, ո (=o), ե (=e, ə) ձայնաւորներից յետոյ յաջորդ ձայնաւորից առաջ մտնում է յ. իսկ ու ձայնաւորը դառնում է վ (լեզու, լեզվի): Ի ձայնաւորի գրութիւնը միայն դեռ տատանւում է այս նկատմամբ, այն է՝ ի ձայնաւորը յաջորդ ձայնաւորի հետ միանում է կամ յ կիսաձայնով, կամ ի ձայնաւորն ինքն իրեն կիսաձայն յ արտասանւելով միանում է յաջորդ ձայնաւորի հետ. այսպէս օրինակ՝ միւսնալ, ձիւով բառերն արտասանւում են կամ իրեն միյանալ, ձիւով, կամ իրեն մյանալ, ձյով. այսպէս և Իտալիա, միլիցիա և այլն արտասանւում են իրեն Իտալիա, միլիցիա: Հենց այս պատճառով մեր բանաստեղծներն այսպիսի բառերը մի վանկով և աւելի և պակաս են հաշուում. նայելով տեղին՝ միւսնալ համարում են երկու կամ երեք վանկ: Աչքի առաջ ունենալով յաջորդ ձայնաւորի հետ ի ձայնաւորի միացման այս տատանւող գրութիւնը՝ այս կարգի բառերի ուղղագրութիւնն անփոփոխ պէտք է թողնել. մինչդեռ ա, ո, և ձայնաւորների և յաջորդ ձայնաւորների մէջ միշտ պէտք է յ գրել: Այս միևնոյն ընդհանուր յատկութեամբ և եմ վերջայար բայը, երբ բաղաձայնով վերջացած բառերից յետոյ է գալիս, արտասանւում է իրեն էմ (em), իսկ երբ ձայնաւորով վերջացած բառերից յետոյ է ընկնում, քանի որ իրեն վերջայար բառ նրանց հետ միանում է իրեն մի բառ, երկսի մէջ մտնում է յ կիսաձայնը. ես եմ (=yes em), բայց՝ դու յես (=du yes), նոյնպէս նա յե, որդի յեմ: Այս կիսաձայն յ-ն ծառայ յեմ, ներքո յեմ և այլն բառերի կապակցութիւնների մէջ անշուշտ նախորդ բառերի վերջի անձայն յ-ն է, որ յաջորդ ձայնաւորից առաջ պահւում է, բայց քանի որ արտասանութեամբ միանում է վերջայար բային և երևան է գալիս նաև ե, ի, ու ձայնաւորներից յետոյ՝ մարգարե յեմ, դու յես, որդի յեմ. ուստի աւելի գործնական է գրել բայի վրայ:

Բ. ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ՌԵՖՈՐՄԸ ԴՈՐԾՆԱԿԱՆ Տ Ն Ս Ա Կ Է Տ Ի Յ

Ուղղագրութեան բարեփոխման ժամանակ, բացի վերևում գրւած սկզբունքներից, նկատի են առնւում ստորաբար նաև հետևեալ երեք տեսակէտները՝ մանկավարժական, աշխատանքի անտեսման և ընդունելութեան:

I. Մանկավարժութեան պահանջն է՝ հեշտ և արագ սովորեցնել անսխալ գրել և կարգալ Հենց այս նպատակին հասնելու համար՝ գրութիւնը դադարաբաղրից ու վանկադրից անցնելով՝ դարձել է հնչիւնագիր, այսինքն՝ խօսքը վերլուծել է իր ամենապարզ բաղադրիչ մասերին՝ հնչիւններին, որոնց թիւը փոքր է և որոնց համար միայն յօրինել են տառնձին պայմանական նշաններ՝ տառերը. որով և հնարաւոր է դարձել մի 30—40 նշանաւոր սովորելով՝ գրել կարգալ ամբողջ խօսածքը։ Մանկավարժները կարող են մեթոդների մէջ իրարուց տարբերել և տարբերում են. մէկը կարող է գրելուց սկսել, միւսը կարդալուց, մէկը կարող է նախ՝ խօսքը բաժների վերլուծել, բառերը՝ վանկերի, վանկերն՝ տառնձին հնչիւնների և ապա նոր տառնձին հնչիւնների համար տառերը սովորեցնել, միւսը կարող է այս վերլուծութեանն ուշադրութիւն չդարձնել, այլ ուղղակի հնչիւններից ու տառերից սկսել և դրանցից անցնել վանկերի ու բառերի և այլն. —բայց ամենքի էլ վերջնական նպատակը մէկ է՝ հնչիւններն ու տառերը զուգորդել տալ իրար հետ և մէկով առաջ բերել միւսը։ Եթէ սովորողն արտասանում է մի բառ՝ բարի, որ ունի չորս հնչիւն, նա պէտք է կարողանայ այդ չորս հնչիւնին յատկացրած տառերը իրար կողքի գծապրել այն կարգով, ինչ կարգով որ հնչիւններն արտասանում է ինքը. և ընդհակառակն, եթէ նա տեսնում է իրար կողքի գծապրած կամ ապւած չորս տառ՝ բարի, պէտք է կարողանայ այդ չորս տառին յատուկ հնչիւններն իրար ետեից արտասանել տառերի կարգով իբրեւ մի ամբողջական միութիւն, բառերի բնական վանկաբաշխութեամբ։ Ահա թէ ինչի է ձգտում հասնել մանկավարժը՝ արագ և հեշտ կերպով։

Հասկանալի է. որ այբբենարանի խիստ հնչիւնական դրութիւնը, —որով լեզւի ամէն մի հնչիւն մէկ տառնձին նշանագիր պիտի ունենայ և ամեն մի տառ միայն այդ մէկ հնչիւնի նշանագիրը պէտք է լինի, —ծայր աստիճանի դիւրացնում և արագացնում է գրել —կարգալ սովորողների գործը և վերացնում ամեն ուղղադրական դժւարութիւն։ Այս պատճառով այն ազգերը, որոնք իրենց գրի ու գրականութեան սկզբում իրենց լեզւի համար յատուկ այբբենարան են յօրինել, աշխատել են այբբենարանը յարմարեցնել իրենց լեզւի հնչիւններին, ստեղծել ըստ կարելոյն խիստ հնչիւնական դրութիւն։ Մեր այբբենարանն էլ իր սկզբնական շրջանում, ինչպէս ընդունում են, ունեցել է այս կատարելութիւնը։ Բայց դարերի ընթացքում լեզւի մէջ հնչիւնները փոխել են, իսկ բառերի դրութիւնը մեծ մասամբ փոխել

է հինը, ուստի և մեր այժմեան գրութիւնը յաճախ չի համապատասխանում մեր այրբանարանի հնչիւնական գրութեանը, որով և գրել-կարդալ սովորելու գործն և ուղղագրութիւնը շափաղանց բարդացել և դժւարացել է։ Այսպէս՝

1. Ս (յ) պարզ ձայնաւորն այժմ՝ մի տառի փոխանակ՝ նշանագրուած է երեք ձևով՝ ս, ս, լ, (ջուր, լոյս=լույս, արիւն=արյուն)։ Բայց այս երեքն էլ նաև ուրիշ հնչիւնների համար են գործածուած ս-ն իբրև վ (գուարթ=գվարթ), ս-ն իբրև օ (թողնել), ալ և իբրև վն վանկ (սոս=վոս), լ-ն իբրև վ (թիւ=թիվ)։

2. Օ պարզ ձայնաւորը գրուած է օ տառով, բայց բառերի մեծ մասի մէջ ու տառով։

3. Է (Ә) պարզ ձայնաւորը գրուած է ե տառով, բայց բառերի մեծ մասի մէջ ե տառով, որ բառերի սկզբում մեծ մասամբ նաև յե վանկ է։

4. Մ (й) բաղաձայնական ձայնաւորը (կիսաձայնը) իր սկզբնական յ տառով արտայայտուած է միայն բառերի մէջ ա, ո ձայնաւորներից յետոյ, իսկ ուրիշ դէպքերում ե, ի ձայնաւորներից (սենեակ=սենյակ, հարիւր=հարյուր)։ Կամ բառերի վերջում գրուած է, բայց չի արտասանուած (ծառայ=ծառա)։ Կամ թէ յ կիսաձայնն արտասանուած է, բայց չի գրուած (լոսկեական=լոսկեյական)։

5. Հ հնչիւնն երբեմն հ տառով է գրուած, երբեմն յ տառով։

6. Վ բաղաձայնը գրուած է վ, լ, ու տառերով և ալին, և ալին։

Ահա մի խառն գրութիւն, որից՝ նոր սովորողը բաւական դժւարութեամբ է գլուխ հանում, և երբ նա վերջ ի վերջոյ կարդալ սովորում է, ուղղագրութիւն սովորելու համար դեռ երկար աշխատանք է գործ դնում։

Վերևում գրած առաջարկութիւնները ուղղագրութեան բարեփոխման նկատմամբ՝ ուրիշ նպատակ չունին, բայց եթէ գրութիւնը ձայնաւորների, յ կիսաձայնի և վ բաղաձայնի նկատմամբ՝ վերածել ըստ կարելոյն խիստ հնչիւնական պարզ գրութեան, որով դիւրանում է գրել-կարդալ սովորելու գործը և ուղղագրութիւն սովորելու համար ոչ մի աշխատանք չի պահանջուած։

II. Ուղղագրութեան բարեփոխման վրայ՝ ոմանք ուզում են նայել նաև թուղթ ու թանաքի, գրելու կամ տառերը շարելու համար գործ գրած մասնակի տնտեսական տեսակէտից։ Անչուշտ, եթէ մեր լեզուի հնչափոխութիւնը միայն այնպէս գործած լինէր, որ երկու հնչիւնը կամ երկու տառը մի հնչիւնի կամ մի տառի

վերածւած լինէին (գնացեալ=գնացել. աղաւթք=աղօթք=աղոթք
այլ=էլ. դուարթ=զվարթ), կամ մի հնչիւն, ուրեմն և մի տառ
գուրս ընկնէր (ծառայ=ծառաւ). և ոչ թէ, ընդհակառակն. նաև նոր
տառեր աւելանային (ոտ=վոտ, եկ=յեկ) և կամ մի տառով նշա-
նակւող մէկ հնչիւնը փոխւէր երկու տառով նշանակւող ուրիշ մէկ
հնչիւնի (լոյս=լույս, իւր=յուր),—այդ դէպքում բառերի գրու-
թիւնը կը կարճանար, շարելու համար աւելի քիչ ժամանակ կը
պահանջւէր. և կարելի կը լինէր այդպիսի մի տնտեսական տե-
սակէտով էլ հիմնաւորել մեր ուղղագրութեան փոփոխութիւնը, որ
և հեշտ ըմբռնելի կը լինէր սովորական մտածողութեան համար. եւ
խնայալէս, ինչ աւելորդ մի աշխատանք և ծախք՝ բառերի վերջում
գրել մի տառ, որ չի արտասանուում: Յայտնի է, թէ ոտսերէնում
ն տառի գուրս ձգւելով՝ ինքան ժամանակ և թուղթ ու թանաք է
տնտեսուում:

Այս տնտեսումը, սակայն, կապ չունի ուղղագրութեան բա-
րեփոխման խիստ հնչիւնական սխառմի հետ. դա պատահարաբ
միայն կարող է միանալ կամ չմիանալ ուղղագրութեան բարե-
փոխման հետ: Կան լեզուներ էլ, որոնք ունին 24 և նոյնիսկ
աւելի պակաս հնչիւններ, ուրեմն և 24 տառ միայն պիտի սովո-
րել, ձուլել, գրի մեքենայի վրայ օւնենալ և այլն. մինչդեռ մեր
երեխաները պէտք է սովորեն 38 տառ. ուրեմն աւելի ժամանակ
պիտի գործ զնեն, և աւելի ծախք պէտք է անենք տառերի մայրեր
շինելու ու տառեր ձուլելու համար և այլն: Ինչպէս որ այստեղ,
տառերի թւի նկատմամբ, ոչինչ անել չենք կարող, որովհետեւ
դա ծագում է մեր լեզուի բնական յատկութիւնից, նոյնպէս և,
եթէ մեր հնչափոխութեամբ՝ բառերն ընդհանրապէս աւելի մեծա-
ցել են, քան փոքրացել, մենք չենք կարող ոչինչ անել՝ գրութիւնն
ու շարւածքն արագացնելու և թուղթ ու թանաքի տնտեսման
նկատմամբ, առանց հակառակու հնչիւնական սխառմին և առանց
դժւարացնելու գրագիտութիւն և ուղղագրութիւն սովորելու գոր-
ծը: Դրա համար կան տեխնիկական միջոցներ՝ սղագրութիւն,
գրող մեքենայ, շարող մեքենայ և այլն:

Անշուշտ, կարելի է սովորական գրութեան մէջ ևս այնպիսի
սխառմ ընդունել, որ գրւածքն ու շարւածքը որոշ չափով կար
ճանայ, ուրեմն և ժամանակի ու աշխատանքի տնտեսում լինի:

1. Կարելի է ձայնաւորները չգրել (ինչպէս արաբերէնում
անում են սովորաբար). բայց դա գրութեան մի անկատար ձև է
և մեծ դժւարութիւնների հետ կապւած. այս չորս բաղաձայնը՝
կտղ կարելի է կարգալ՝ կատարել, կոտորել, կատարեալ և այլն:
Մեր լեզուի գրութեան մէջ այժմ, հին խիստ հնչիւնական սխառմի

լուծելով, կայ այսպիսի մի սղագրութիւն. Եւ ձայնաւորը բառերի մէջ այժմ սովորաբար չենք գրում: Փորձւած մանկավարժները գիտեն, թէ գրագիտութիւն սովորեցնելու առաջին շրջանում այդ տառը չգրելը սրբան դժւարութիւն է պատճառում. բայց և այնպէս վերեւում դրած բարեփոխութիւնների մէջ չի առաջարկւած Եւ ձայնաւորը միշտ գրել. որովհետեւ դրա արտասանութիւնը կայուն չէ: Ը ձայնաւորի չգրւելով մեր բառերի շարւածքի մէջ լինում է որոշ տնտեսում:

2. Հին գրիչները եւ ռ տառերի միացումից առաջ են բերել և նշանը, որ միաժամանակ և շատ գործածական շաղկապ է. բարեփոխւած ուղղագրութեամբ եւ բառերի մէջ դառնում է եւ, իսկ շաղկապը՝ յեւ, բայց սղագրութեան համար առաջարկւած է պահել և. երկու կամ երեք տառի փոխանակ, ուրեմն, մի նշան:

Հին գրիչներն արագագրութեան համար ունեցել են և «պատուով» գրութիւնները, որոնք գործածւելիս են եղել և հին տղագրութիւնների մէջ՝ սրբուի⁺, սրբուե⁺, սրբու⁺ և այլն. Ա⁺ծ, Ա⁺յ և այլն. բայց այժմ գործածութիւնից դուրս են ընկած:

3. Պան լեզուներ, որ երկու հնչիւնի համար մի տառ են ընդունած, ինչպէս ռուսերէնում я, ь, ю, е=ѣа, ѣо, ѣу, ѣэ երկբարբառները մի տառով են նշանագրում: Հայերէնում ևս հնչափոխութեամբ առաջ է եկել նոյնը. բառերի սկզբում ո=վո, ե=յե: Անշուշտ, երկու տառի տեղ մի տառ գրելն արագացնում է գրութիւնն և շարւածքը, բայց հայերէնում դա ընդունելի չի կարող լինել բարեփոխւած ուղղագրութեան մէջ: Ռուսերէնում դա գրութեան մի սխտեմ է, և միշտ էլ նոյն տառերով նոյն երկու հնչիւններն են արտայայտւում, կամ նոյն երկու հնչիւնները նոյն տառերով են արտայայտւում, իսկ հայերէնում դրանք հնչափոխութեամբ առաջացած սղագրութիւններ են միայն և, քանի որ հնչափոխութիւնն ամեն զէպքում միակերպ չի ազդել, ու տառը նաև օ հնչիւնի նշանագիր է, այլ և ու հնչիւնի. իսկ վն վանկը գրւում է ոչ միայն ո տառով, այլ և վն, լո, ուն տառերով. նոյնպէս ե տառը նաև է հնչիւնի նշանագիր է, իսկ յե վանկը գրւում է նաև յե, յե տառերով: Ուստի բարեփոխւած ուղղագրութեան մէջ կարելի չէ թղթի ու շարւածքի տնտեսութեան համար միայն պահել ո=վո, ե=յե գրութիւնները: Բարեփոխւած ուղղագրութեան մէջ ոչ թէ այս տնտեսումը նկատի պիտի առնւի, այլ մի միայն խիստ հնչիւնական սխտեմը, որի հետ միացած է մանկավարժական, այսինքն գրել-կարդալու և ուղղագրութեան ուսման համար գործադրելի ժամանակի և աշխատանքի տնտեսումը: Ռուսերէնում Ն տառը դուրս են ձգել

ոչ թէ նրա համար, որ գրելն ու շարելն արագանայ և թուղթ ու թանաքի խնայողութիւն լինի, այլ որովհետեւ այժմեան լեզու մէջ այդ տառն այլ ևս չի արտասանուում:

Շարւածքն արագացնելու, ուրեմն և գրաշարի աշխատանքը փոքրացնելու համար, կարելի է մեր ու ձայնաւորը միասին իրրե մի տառ ձուլել, այն ժամանակ գրաշարն ստիպւած չի լինիլ այդ ուն շարելու համար և մեքենագիրը տպելու համար, փոխանակ մի տառի, երկու տառ շարել, իսկ սրբագրիչն էլ ստիպւած չի լինիլ երկու անգամ աւելի աշխատանք գործ դնել՝ սրբագրելու համար: Հաշւած է, որ հին ուղղագրութեամբ, այնքան շատ է ու երկատառի գործածութիւնը, որ գրաշարը 16 երեսը կը շարի այնքան ժամանակուում, որքան հարկաւոր է 15 $\frac{1}{2}$ երես շարելու համար: Այս այնպիսի մի տնտեսում է գրաշարի և սրբագրչի ժամանակի, որ այս տեխնիկական միջոցը միայն կը փոխարինի ամենայն աւելի աշխատանք գրաշարի և սրբագրչի համար: Բացի այդ՝ եթէ ու երկատառը միասին ձուլւած լինի, այն ժամանակ ոչ և իւ երկրորդականների և եռ կապակցութեան, փոխանակ ոչ և յու, եյու գրութիւններով չի աւելանում գրաշարի աշխատանքը, և մնում են միայն վո և յի գրութիւնները, փոխանակ ո, ե տառերի, և ե ձայնաւորից յետոյ աւելացած յ տառը (բացի եյու կապակցութիւնից), այսինքն՝ աւելացած վ և յ տառերը. բայց դա էլ մեծ բան չէ, ինչպէս երևում է ներքևում գրւած հաշիւից:

Շիրվանզադէի «Արտիստի» առաջին 16 երեսի մէջ, հաշւելով երեսը 30 տողից և տողը՝ 30 տառից, բարեփոխւած ուղղագրութեամբ՝ 1) աւելանում են՝ վ տառը (վո փոխանակ ո-ի) թւով 66, յ տառը (յե փոխանակ ե-ի) թւով 89, յ տառը (եյի, եյու, յու կապակցութիւնների մէջ փոխանակ էի, եռ, իւ գրութիւնների) թւով 50. ու երկատառը (ու փոխանակ ո-ի, լույս—լոյս) թւով 26. աւելանում է ուրեմն ընդամենը՝ 231 տառ. 2) պակասում են՝ յ, ե տառերը (ծառա, երեկոյան և նման բառերի մէջ փոխանակ ծառայ, երեկոյան) թւով 36. ու երկատառը (զվարթ փոխանակ զուարթ և այլն գրութիւնների մէջ) թւով 65. ընդամենը 101 տառ: Աւելացած տառերի թւից հանելով պակասած տառերի թիւը, 231—101=130, աւելանում է, ուրեմն, ընդամենը 130 տառ, ուրեմն 4 $\frac{1}{5}$ տող 16 երեսի մէջ, Այսպէս հին ուղղագրութեամբ իսկ նրանց համար, որ զուարթ և նմ. գրում են արդէն մի տառով՝ զւարթ (թւով 65), աւելանում է 195 տառ, ուրեմն, 6 $\frac{1}{2}$ տող 16 երեսի, որ է՝ 480 տողի մէջ, 4 $\frac{1}{5}$ կամ 6 $\frac{1}{2}$ տողի աւելի շարւածքի տնտեսումն այնքան փոքր է մանկավարժական մեծ տնտեսման դիմաց, որ գրա համար պէտք չէ կանդ առնել մեր

ուղղագրութիւնը բարեփոխելու Սակայն երբ ու երկտառը միասին ձուլած լինի, գրաշարի աշխատանքը ոչ միայն չի աւելանում, այլ, ընդհակառակն, պակասում է նոյն իսկ բարեփոխած ուղղագրութեամբ: Այսպէս՝ «Արաբատի» նոյն երեսներում կան՝ ու ձայնաւորը թւով 369. ապա՝ ու ձայնաւորը փոխանակ ու-ի (լույս փոխանակ լոյս) թւով 26. ու ձայնաւորը փոխանակ ռ-ի (յու փոխանակ իւ) թւով 30, որոնք չեն աւելանում ու երկտառի միասին ձուլած ժամանակ, նոյնպէս և ելու կապակցութիւնը, փոխանակ եւ կապակցութեան, ունի չի աւելացնում, թւով 3. Ընդամենն, ուրեմն, 59 տառ ($26+30+3$) չի աւելանում, իսկ 369 տառ պակասում է, եթէ ու երկտառը միասին ձուլած լինի. երկուսը միասին 428 տառ, որից հանելով աւելացած տառերի վերին գումարը 130, տեսնում ենք պակասում է 298 տառ, ուրեմն 10 տող: Իսկ նրանց համար, որ զւարթ և նման. գրում են արդէն մի տառով՝ զւարթ (թւով 65 տառ). պակասում է $298-65=233$ տառ. մօտաւորապէս $7\frac{1}{3}$ տող:

Այս հաշիւը. որ, հարկաւ, մօտաւոր ճշտութիւն ունի, պարզ ցոյց է տալիս, որ շարւածքի և թուղթ ու թանաքի տնտեսման տեսակէտը ոչ մի արժէք չպիտի ունենայ մեր ուղղագրութեան բարեփոխման ժամանակ:

III. Շարուածքի և թուղթ ու թանաքի տնտեսումից շատ աւելի կարեւոր է քննունելութեան խնդիրը: Գրագէտները, որոնց վերաբերում է ընդունելութեան խնդիրը, այնքան կապուած են մնում զփութարութեամբ սովորած ուղղագրութեանը, որ չեն յօժարում զրանից կտրուել և մի նոր նեղութիւն պատճառել իրենց՝ մի նոր բան էլ սովորելու: Բացի այդ՝ սովորած տառն այնքան է կաշկանդում հնչարանութեան ուսմանն անվարժ մարդկանց, որ նրանք չեն կարողանում նոյն իսկ հնչիւնների վերլուծութիւնն ըմբռնել. ուստի և կառչած են մնում աւանդական ուղղագրութեանը:

Այսպիսի գրագէտներին մեծ զփութարութիւն չպատճառելու համար՝ կարելի է ուղղագրութեան բարեփոխումն անել նաև աստիճանաբար, չպահելով սկզբում խիստ հնչիւնական զրութիւնը: Կարելի է, ուրեմն, առայժմ չգործադրել առաջարկուած բարեփոխութիւններից այնպիսիները, որոնք բաւական զփութարութիւն կը պատճառեն գրագէտներին. այն է՝

Ա. Պահելով բառակցքի ու-ի, ե-յե, օ, է գրութիւնները, նոյնպէս և եւ, եօ, իւ երկբարբառները, այժմ անմիջապէս անել հետեւեալ բարեփոխումները.

1. Բառերի մէջ և վերջը բոլոր օ և ե տառերի փոխանակ գրել ո և ե.
2. և տառով գրել և եմ բայի բոլոր ձևերը՝ եր, եք, եյի, եյիր և այլն, ինչպէս և գրեք, գրեյի, գրեյիր, գրեր և այլն:
3. Բառերի մէջ և վերջը վ չնշիւնն այս տառով միայն գրել՝ ալար, զվարթ, թիվ:
4. Բառերի սկզբում յ տառի տեղ գրել ճ՝ հատակ, հարմար:
5. Բառերի վերջում անձայն յ-երը դուրս ձգել՝ ծառա:
6. Բառերի մէջ ե տառից յետոյ, երբ ետեից գալիս է մի ձայնաւոր, աւելացնել յ տառը՝ եյի, գրեյի. քրիստոնեյութիւն, բողեյական:
7. Դրել լույս և նմ. փոխանակ լոյս գրելու:

Այս փոփոխութիւններով, որ կարելի է անմիջապէս անել, գրագէտները մեծ դժուարութիւն չեն կրիլ, որովհետեւ նրանք ստիպուած չեն լինիլ՝ բառերի սկզբում, հակառակ իրենց սովորածի, տառը ի կարգալու, ո տառը օ կարգալու, ինչպէս և ե տառը ե կարգալու և ոչ յն: Բայց և այս թերի բարեփոխումով, ինչքան էլ որոշ չափով կը թեթեանայ մեր ուղղագրութիւնը, գրել-կարգալ սովորելու և ուղղագրութեան ուսման համար զեռ շատ զժւարութիւններ կը մնան. այն է՝ ունենալ օ, օ (3) չնշիւնների համար երկերկու տառ՝ ո, օ, և ե, ե, որոնք երկուսն էլ գրւում են բառերի սկզբում, այն էլ նոյն չնշիւնով. բառերի սկզբում վ, յ արտասանել ու չգրել, ջ (ն) չնշիւնի համար ունենալ յ տառը, միաժամանակ և դրա տեղ գրել նաև ե, ի և այլն:

Բ. Կարելի է աւելի պակաս զիջում ևս անել գրագէտներին, և առայժմ, դուրս ձգելով օ և ե տառերը, պահել միայն բառասկզբի ո=վո ե=յե գրութիւնները. ինչպէս և եա, եօ, իւ երկ-բարբառները: Դրանով աւելի ևս կը թեթեանայ մեր ուղղագրութիւնը. բայց և այնպէս դարձեալ կը մնան որոշ դժուարութիւններ. այս են՝ յա, յո, յու երկբարբառները բառերի մէջ ա, ո, ե ձայնաւորներից յետոյ այսպէս են գրւում, իսկ բառերի մէջ բաղաձայններից յետոյ, ինչպէս և բառերի սկզբում, գրւում են եա, եօ, իւ ձևով: Յե երկբարբառը բառերի մէջ գրւում է այսպէս՝ յե, իսկ բառերի սկզբում միայն ե տառով, այսինքն յ տառը չի գրւում: Վո վանկը գրւում է այսպէս, բայց բառերի սկզբում վ տառը ո=օ չնշիւնից առաջ չի գրւում, թէպէտ արտասանւում է. ու ձայնաւորը իւ երկբարբառի մէջ գրւում է ռ տառով. որ և օր բառերը գրութեամբ նոյնանում են: Դարձեալ, ուրեմն, մի բաւական բարդ գրութիւն գրել-կարգալու և ուղղագրութեան ուսման համար:

Գ. Եւ վերջապէս, գրազէտներին անելիք զիջումը կարելի է մինիմումի եւ վերածել, այն է՝ գուրս ձգելով օ և Ե տառերը և եւ, եօ, իւ երկբարբառների տեղ յա, յս, յու գրելով, պահել բառասկզբի $n=վ$, $n=յ$ գրութիւնները, Այս ղէպքում գրագիրտութեան ուսման համար այս գծաւարութիւնը միայն կը մնայ, որ բառերի սկզբում $n=օ$ և $n=է$ տառերից առաջ վ, յ տառերը չեն գրուիլ, թէպէտ սովորաբար կարտասանուեն, իսկ թերուաները կանեն միայն հետեւեալ տեսակի ուղղագրական սխալները՝ րազաօր, ցաել, — այսինքն բառերի մէջ ևս ուրից առաջ վ և եւից առաջ յ չեն գրուիլ, ինչպէս և այժմ յաճախ գրում են աշակերտները, — և վաւ, յերկու, այսինքն բառերի սկզբում, հետեւելով արտասանութեանը, եւից առաջ յ և ուից առաջ վ կը գրեն. ինչպէս և այժմ երբեմն գրում են աշակերտները՝ վաւ կամ ւաւ Այս վերջին վաւ, յերկու գրութիւնները կարելի է նոյն իսկ թոյլատրելի համարել, ուս, երկու գրութիւնների հետ միաժամանակ Այս մինիմալ զիջումը մասամբ չիմնաւորւում է նրանով, որ բառասկզբի $n=վ$, $n=յ$ արտասանութիւնը ղեռ բոլորովին կայուն չէ, քանի որ գրական լեզուի մէջ ևս, թէպէտ սովորաբար արտասանում ենք յեղաւ, վոզջունել, բայց չը և կը մասնիկներով արտասանում ենք օ, Ե՝ չեղաւ, կոզջունէ. իսկ բարբառների մեծ մասի մէջ, երբեմն և գրական լեզուի մէջ, ուրիշ ղէպքերում ևս բառասկզբում օ և եւ ձայնաւորներից առաջ վ և յ չի աւելանում:

Ինչքան էլ վերևում գրած մասնակի փոփոխութիւնները հնարաւոր են, բայց և այնպէս եթէ պէտք է մեր ուղղագրութեան մէջ բարեփոխում մտցնել, դա պէտք է այնպէս անել, որ, ըստ կարելւոյն, բացառութիւններ չմնան. այսինքն ընդունել և դորձադրել վերևում գրուած բոլոր առաջարկութիւնները: Մեր գրազէտների և մանաւանդ ուղիղ գրողների թիւն այնքան փոքր է, որ նրանք, յանուն ապագայ սերնդի ընդհանուր գրագիրտութեան և ուղղագրութեան ուսումը դիւրացնելու, պէտք է մի նոր գծաւարութիւն էլ յանձն առնեն փոփոխուած ուղղագրութեամբ կարգալու և գրելու, որին նրանք հնչաւ կը վարժուեն, եթէ միայն կամենան: Այդ ղէպքում նոր սերունդը, որ վարժուած կը լինի օ և ե տառերը օ և Ե արտասանելու, հետեւելով իր արտասանութեանը, յաճախ, մանաւանդ դաւառական բառերը, կը գրէ՝ ոլորել, եկար, ոլորան, ողորմակոթ, ոչով, երկուհոգիս և կարտասանէ՝ էկար, օլորել, օլորան, օղորմակոթ, օչով, էրկուհոգիս. որ կարելի է սխալ չհամարել, ոչ այն պատճառով միայն, որ դա գրութեան հին ձևն է, այլ աւելի նրա համար, որ այժմ էլ գրում ենք՝ չոլորել, չեկար: Ուրիշ խօսքով այս կարգի բառերի սկզբից

աւելացած վ և յ հնչիւնները, որ այժմ էլ յաճախ գուրս են
ընկնում կամ չեն աւելանում, կարելի է թոյլ տալ և գրել և
չգրել, նայելով թէ ինչպէս են արտասանուում այդ բառերը՝ եկար
(=էկար), թէ՛ յեկար, ուրբէլ (=ուրբել) թէ՛ վուրբել, մինչև որ մի
վերջնական հաստատուն բնաւորութիւն կը ստանայ զրանց ար-
տասանութիւնը։ Այսպիսի մի կրկին գրութեամբ միաժամանակ
գործադրուած կը լինի և հին գրադէաններին անելիք մինիմալ
գիշումը։

Նոյն ձևով միանալ և նմ. կարելի է թոյլ տալ գրել՝ միյանալ,
երբ երեք վանկ են արտասանուում, և միանալ, երբ երկու վանկ
են արտասանուում. բայց այս այսպէս միայն ոտանաւորի մէջ,
ինչպէս և ք ձայնաւորը ոտանաւորի միջ սովորաբար գրուում է,
երբ չի սղուում։

ԱՌԱՋԻՆ ՕՐԻՆԱԿ

Պահելով բառակցքի ու=վո, ե=յե, օ, և (բացի եւ բացից) գրու-
թիւնները, նոյնպէս եւ եա, եօ, իւ երկրաբառները. (տես եր. 20—21)։

«Այն օրը զարհուրելի անցքեր անցան Հ. . . զիւղի զլխովի
Օրը ցերեկով քնեց այդ զիւղը, ընդ միշտ քնեց, այնպիսի ժա-
մանակ երբ վրա հասավ զիշերը. զարմանալի ե, թե ինչո՞ւ մտայլ
են լինում մեծ ոճիրներին հաջորդող զիշերները։ Այսօր առանձ-
նապէս թանձր եր խավարը։ Հոգեմաշ ամայութեան վրա իշխում
էր «մեծ լուսթիւնը», որ միշտ զարմանալի անցքերի պատմու-
թիւն գիտե և հայտնի չե, թե ինչո՞ւ և ում համար և պահում.
ժամանակի հետ համարութեան զաշն են կռում և զլորվում զեպի
հավիտենականութիւն։ Դանի՛ քանի անցքեր մեր երկնքի տակ
այսպէս անցել են, զնացել։

«Գիւղական եկեղեցու կիսախավարի մեջ խնկի ծուխը բարձ-
րանում եր այն երեկը և բակ կապում փոքրիկ լուսամուտների
շուրջը։ Կանթեղի աղոտ լույսի առաջ քահանայն քաղում էր ա-
ղոթքները և բազմաթիվ ժամավորները, մերթ զետեւատարած
խոնավ խորիւնների վրա, մերթ ոտքի կանգնած ու բազկատարած՝
մրջնջում էյին, մի ընդհանուր ու խուլ մոմոոց հանելով։

(ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ)

ԵՐԿՐՈՐԴ ՕՐԻՆԱԿ

Պահելով բառակցքի ու=վո, ե=յե, գրութիւնները եւ եա, եօ,
իւ երկրաբառները (տես եր. 21)։

Երկու հատածներն էլ ամբողջապէս նոյն են մնում, ինչ որ
առաջին օրինակի մէջ, միայն երկու անգամ գործածուած «օրը» բառը
փոխուած է «օրը» գրութեան։

ԵՐՐՐՐԴ ՕՐԻՆԱԿ

Պատկերով միայն բառակերպի ուսման, եւսն գրութիւնները (եր. 22)։

«Այն որը զարհուրելի անցքեր անցան Հ... գյուղի գլխով։
Որը ցերեկով քնեց այդ գյուղը, ընդ միշտ քնեց. այնպիսի ժամանակ երբ Վրա հասավ գիշերը. զարմանալի է, թէ ինչու մտայլ են լինում մեծ ոճիրներին հաջորդող գիշերները։ Այսօր առանձնապէս թանձր եր խաղալու հոգեմաշ ամայութեան վրա իշխում եր ժեմ լուսթյունը», որ միշտ զարմանալի անցքերի պատմութեան գիտեւ եւ հայտնի չեւ, թէ ինչու եւ ում համար ե պահում. ժամանակի հետ համարութեան դաշն են կուում ե պլորվում գեպի հավիտենականութեան։ Քանի՜ քանի անցքեր մեր երկնքի տակ այսպիսի անցել են, պնացել։

«Գլուղական եկեղեցու կիսախաղաղի մեջ խնկի ծուխը բարձրանում եր այն երեկո ե բակ կապում փոքրիկ լուսամուտների շուրջը։ Կանթեղի աղոտ լույսի առաջ քահանան քաղում եր աղօթքները ե բազմաթիւ ժամավորները, մերթ գեանատարած խոնավ խաբրների վրա, մերթ ոտքի կանգնած ու բազկատարած՝ մրմնջում ելին մի ընդհանուր ու խուլ մոմոց հանկուտ։

ՉՐՐՐՐԴ ՕՐԻՆԱԿ

Բոլոր առաջարկած բարեփոխումներով։

«Այն որը զարհուրելի անցքեր անցան Հ... գյուղի գլխով։
Որը ցերեկով քնեց այդ գյուղը, ընդ միշտ քնեց. այնպիսի ժամանակ եր Վրա հասավ գիշերը. զարմանալի է, թէ ինչու մտայլ են լինում մեծ վոճիրներին հաջորդող գիշերները։ Այսօր առանձնապէս թանձր եր խաղալու հոգեմաշ ամայութեան վրա իշխում եր ժեմ լուսթյունը, վոր միշտ զարմանալի անցքերի պատմութեան գիտեւ ե հայտնի չեւ, թէ ինչու ե ում համար ե պահում. ժամանակի հետ համարութեան դաշն են կուում ե պլորվում գեպի հավիտենականութեան։ Քանի՜ քանի անցքեր մեր երկնքի տակ այսպիսի անցել են, պնացել։

«Գլուղական յեկեղեցու կիսախաղաղի մեջ խնկի ծուխը բարձրանում եր այն յերեկո ե բակ կապում փոքրիկ լուսամուտների շուրջը։ Կանթեղի աղոտ լույսի առաջ քաղօթքները ե բազմաթիւ ժամավորները, մի խոնավ խաբրների վրա, մերթ վոտքի կանգնած մրմնջում ելին մի ընդհանուր ու խուլ մոմոց։

Ա.Զ.ԲՐՈՅԱ

ԱՍՍ ՓՈՆԱՐԱՐ ԳԻՒՆ ԳՐԱԴ

FL0081242

